

Л. Ц. Ваховський, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

О. А. Бочарова, Краківська Академія імені Анджея Фрича Моджевського (Польща)

ТІНЬОВА ОСВІТА В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМА РІВНОСТІ ОСВІТНІХ МОЖЛИВОСТЕЙ

Ваховський Л. Ц., Бочарова О. А.

Тіньова освіта в Україні та проблема рівності освітніх можливостей

У статті розкрито сутність тіньової освіти, розглянуто її зміст, форми, методи, ступінь розповсюдженості в Україні, показано наслідки поширення приватних додаткових занять щодо забезпечення рівності освітніх можливостей.

Тіньова освіта розглядається як платні освітні послуги, що надаються учням у додаток до предметів навчального плану загальноосвітніх шкіл. Підкреслено, що метафора «тіньова освіта» використовується для того, щоб показати, що приватне додаткове навчання копіює основну шкільну освіту, слідує за нею наче тінь.

На основі опитування 300 студентів першого курсу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ) отримано дані щодо розповсюдженості додаткової приватної освіти в Україні не в загальнодержавному, а в регіональному вимірі. Це дало змогу отримати більш точну уяву про зовнішні чинники, які сприяють її поширенню. Встановлено кількість першокурсників, які користувались послугами приватної додаткової освіти, з'ясовано особливості змісту, форм і методів приватної додаткової освіти, зв'язку навчальних занять репетиторів із шкільною програмою навчання, характер мотивації учнів при отриманні додаткових освітніх послуг.

Доведено, що тіньова освіта, яка в Україні існує переважно в формі «репетиторства», набуває поширення, суттєво впливає на академічні досягнення учнів загальноосвітніх шкіл і сприяє підсиленню соціальної нерівності та нерівності освітніх можливостей.

Ключові слова: тіньова освіта, репетиторство, приватне додаткове навчання, рівність освітніх можливостей.

Ваховский Л. Ц., Бочарова О. А.

Теневое образование в Украине и проблема равенства образовательных возможностей

В статье раскрыта сущность теневого образования, рассмотрены его содержание, формы, методы, степень распространенности в Украине, показаны последствия распространения частных дополнительных занятий, их влияние на обеспечение равенства образовательных возможностей.

Теневое образование рассматривается как платные образовательные услуги, предоставляемые ученикам в дополнение к школьным предметам. Подчеркнуто, что метафора «теневое образование» используется для того, чтобы показать, что частное дополнительное обучение копирует основную школьное образование, следует за ним как тень.

На основе опроса 300 студентов первого курса Луганского национального университета имени Тараса Шевченко (г. Старобельск) получены данные о распространенности дополнительной частного образования в Украине не в общегосударственном, а в региональном измерении. Установлено количество первокурсников, которые пользовались услугами частного дополнительного образования, выяснены особенности содержания, форм и методов частного дополнительного образования, характер мотивации учащихся при получении дополнительных образовательных услуг.

Доказано, что теневое образование, которое в Украине существует преимущественно в форме «репетиторства», получает распространение, существенно влияет на академические достижения учащихся общеобразовательных школ и способствует усилению социального неравенства и неравенства образовательных возможностей.

Ключевые слова: теневое образование, репетиторство, частное дополнительное обучение, равенство образовательных возможностей.

Проблема доступності освіти і рівності освітніх можливостей, яка особливо гостро постає на рівні вищої школи, є однією з найбільш актуальних і важливих у сучасному світі. Не випадково Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури – ЮНЕСКО (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, UNESCO), починаючи з 90-х років ХХ століття, значну увагу приділяє визначенню стратегії реформування вищої освіти. Саме в цей період спостерігалось зростання соціально-економічного розшарування і відмінностей щодо можливостей отримання вищої освіти не лише в країнах, що розвиваються, а й у найбільш розвинених і багатих із них.

У 1995 році ЮНЕСКО опублікувала програмний документ «Реформа і розвиток вищої освіти» та провела ряд регіональних зустрічей, які стали своєрідною підготовкою до проведення в 1998 році в Парижі Всесвітньої конференції з вищої освіти. На цьому форумі було прийнято підсумковий

документ під назвою «Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи», який передбачав забезпечення справедливості доступу до вищої освіти у відповідності зі здібностями, можливостями, зусиллями, завзятістю і наполегливістю тих, хто хоче отримати таку освіту. Особливо наголошувалось, що ніяка дискримінація стосовно доступу до вищої освіти за ознакою раси, статі, мови й релігії, а також через будь-які економічні, культурні та соціальні відмінності або фізичні недоліки неприпустима [1, с. 33].

На, жаль в нашій країні, мабуть, під впливом радянського минулого, по інерції вважається що проблема рівності освітніх можливостей є остаточно вирішеною. Як наслідок, вона знаходиться поза увагою вчених-педагогів. Однак в умовах кардинальних соціально-економічних і політичних реформ, розвитку приватної освіти, зростання матеріального розшарування населення проблема рівності освітніх можливостей стає надзвичайно гострою і в Україні.

Одним із проявів приватної ініціативи в освітній сфері є так звана тіньова освіта, яка має давню історію і широко розповсюджується на сучасному етапі в багатьох країнах світу.

Проблеми тіньової освіти активно досліджуються зарубіжними вченими Д. Бейкером (D. Baker), М. Брейем (M. Bray), Ч. Лікізом (Ch. Lykins), І. Морі (I. Mori) І. Сіловою (I. Silova), Дж. Таном (J. Tan) та ін.

В останнє десятиріччя до наукової розробки цієї проблематики були залучені й українські вчені. В 2006 році в межах Програми підтримки освіти Інституту відкритого суспільства досліджувались природа, причини і наслідки приватної освіти в постсоціалістичних країнах. Українські дослідники Л. Гриневич, А. Торопова, Т. Пильник, Л. Серета, У. Герасевич розглянули чинники, які зумовлюють попит на приватне навчання в Україні, вплив приватної освіти на державну систему освіти й обґрунтували відповідні рекомендації [2].

Репетиторство як педагогічне явище розглядали С. Будна, О. Онищенко, І. Підласий, Н. Симонова Н. Д. та ін. Економічні аспекти репетиторства як складової тіньової освіти досліджували О. Хмелевська, Н. Сас та ін.

Питання, пов'язані з забезпеченням рівного доступу до освіти, вивчаються переважно педагогами-компаративістами (Б. Железов, О. Заболотна, Л. Загоруйко, О. Локшина, Г. Чередниченко, С. Шишкін, О. Ярська-Смірнова та ін.). Зокрема кандидатська дисертація Л. Загоруйко присвячена дослідженню стратегій забезпечення рівних освітніх можливостей молоді в скандинавських країнах [3]. О. Локшина розглядала шляхи реалізації ідеї розширення доступу до освіти та вирівнювання освітніх можливостей у країнах Європейського союзу [4].

Проведений аналіз наукової літератури показав, що вчені зосереджуються на вивченні окремих форм тіньової освіти і лише торкаються питань, пов'язаних із соціальними наслідками цього явища.

Мета статті – розкрити сутність тіньової освіти, схарактеризувати її зміст, форми, методи, ступінь розповсюдженості послуг тіньової освіти в Україні, показати її наслідки стосовно забезпечення рівності освітніх можливостей.

Перш за все, буде доречним визначити зміст самого терміну «тіньова освіта», оскільки в сучасній науковій літературі він трактується неоднозначно. Ми будемо спиратись на визначення М. Брейя і Ч. Лікінза, які характеризують тіньову освіту (*shadow education*) як платні освітні послуги, що надаються в додаток до предметів навчального плану загальноосвітніх навчальних закладах (у нашій країні це явище більше відоме як «репетиторство») [5, с. 1]. Слід звернути увагу, що метафора «тіньова освіта» використовується для того щоб показати, що приватне додаткове навчання (*private supplementary tutoring*) копіює основну шкільну освіту, слідує за нею наче тінь, змінюючи свій зміст в унісон зміні змісту шкільного навчання. До тіньової освіти не відносяться заняття в спортивних секціях, гуртках, безкоштовне консультування.

М. Брей неодноразово акцентував увагу на тому, що тіньова освіта як один з видів приватного додаткового навчання завжди імітує зміст шкільного навчання. Він вважає, що існує щонайменше чотири причини використання метафори «тіньова освіта». По-перше, цей вид приватного додаткового навчання існує тільки тому, що існує основна освіта в загальноосвітніх школах;

по-друге, зміна змісту, форм основної шкільної освіти зумовлює зміну змісту, форм освітніх послуг, що надаються репетиторами; по-третє, майже в усіх суспільствах основна увага зосереджена на мейнстрім-освіті (main stream education), а не на його тіні; по-четверте, особливості тіньової освіти набагато менш виразні, ніж особливості основної системи і тому їх вивчення й аналіз утруднені [6, с. 1]

Говорячи про «тіньову освіту», не варто проводити аналогії з терміном «тіньова економіка», який має виключно негативну конотацію, оскільки відображає сумнівні з позицій моралі, несанкціоновані практики, тобто види економічної діяльності, заборонені законодавством і не враховані в офіційній статистиці. Ми зосереджуємось на педагогічному змісті «тіньової освіти» і повністю підтримуємо думку М. Брейя і Ч. Лікінза про те, що це явище має як позитивні, так і негативні аспекти. Позитивним можна вважати те, що додаткові освітні послуги сприяють особистому академічному успіху, пропонують більш різноманітні освітні ресурси, більш зручний графік навчання, допомагають учням, які повільно засвоюють навчальний матеріал, ні відставати від своїх однолітків, а здібним учням – досягати більш високого рівня засвоєння знань. Негативні наслідки тіньової освіти проявляються в тому, що вона сприяє підсиленню соціальної нерівності, а, значить, і нерівності освітніх можливостей учнів при вступі у вищі навчальні заклади, знижує ефективність державної шкільної освіти, відбирає в дітей вільний час, який міг бути використаний для занять спортом або іншою цікавою діяльністю, необхідною для їх усебічного розвитку[5, с. 2].

О. Хмелевська розглядає «репетиторство» в Україні як складову тіньової освіти. Спираючись на дослідження зарубіжних авторів, вона підкреслила, що тіньова освіта визначається за такими трьома параметрами: приватність; додатковість; академічність[7, с. 41].

У цілому погоджуючись з думкою авторки, зазначимо, що в Україні репетиторство є, скоріше, не складовою, а основною формою тіньової освіти, і не буде великою помилкою використовувати ці два поняття як тотожні.

М. Брей звернув увагу на те, що надійні дані про тіньову освіту отримати складно з декількох причин. По-перше, додаткові заняття часто проводяться неофіційно, і викладачі-репетитори не бажають афішувати свою діяльність. По-друге, учні можуть приховувати інформацію про кількість додаткових занять, які вони отримують, оскільки з різних причин соромляться перед своїми однолітками [8, с. 516].

Саме тому, не зважаючи на те, що українські дослідники вже наводили кількісні показники, які характеризують тіньову освіту в Україні, нами в 2017 році було проведено опитування студентів першого курсу Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Старобільськ). Зауважимо що вибіркова сукупність, яка складала понад 300 осіб, є недостатньо репрезентативною, оскільки не в повній мірі відображає характеристики генеральної сукупності. Переважна більшість респондентів (студенти переміщеного Луганського національного університету імені Тараса Шевченка) мешкають у східному регіоні країни і є переважно вихідцями із сіл, селищ міського типу, невеликих міст. Разом з тим ми вважаємо, що отримані дані в цілому правильно відображають загальну тенденцію щодо функціонування тіньової освіти. Деякі кількісні показники можуть бути навіть занижені, через те, що у великих містах послугами приватних викладачів користуються частіше.

Ми також виходили з того, що важливо розглянути показники розповсюдженості додаткової приватної освіти в Україні не лише в загальнодержавному вимірі (дані про це вже наводили українські дослідники), а й у регіональному – щоб мати більш точну уяву про зовнішні чинники, які сприяють її поширенню.

Перший блок запитань, який було запропоновано учасникам опитування, стосувався кількісних показників тіньової освіти. Перш за все, ми намагались з'ясувати, яка кількість респондентів користувалась послугами приватної додаткової освіти. Проводячи опитування, ми вирішили звернутись до студентів першого курсу університету. Основним резонансом на користь такого

вибору стало те, що першокурсники на відміну від учнів загальноосвітньої школи можуть бути більш об'єктивними, оскільки вже закінчили школу і не залежать від педагогів, які проводили додаткові заняття. Було встановлено, що 58 % респондентів користувались послугами приватних викладачів (репетиторів), навчаючись у загальноосвітній школі. Цей кількісний показник є своєрідним індикатором існуючого попиту на додаткову приватну освіту.

Зауважимо, що відсоток учнів, які навчались з репетиторами, в цілому по Україні вищий, оскільки у вибірковій сукупності, як зазначалось раніше, відсутні першокурсники, які навчались у загальноосвітній школі у великих містах. Так, за даними, які наводять Л. Гриневич А. Торопова та ін., у 2006 році понад 80 % студентів-першокурсників під час останнього навчального року в школі користувалися послугами додаткової приватної освіти (43,4 % – у вигляді приватних уроків репетиторів; 11,6 % – підготовчих курсів; 24,1 % – поєднання приватних уроків та підготовчих курсів) з одного або декількох предметів[2, с. 310].

Отримані дані цілком співставні з кількісними показниками, що характеризують тіньову освіту в інших пострадянських країнах. Наприклад, в Казахстані отримували додаткові приватні освітні послуги 59,9 % першокурсників університетів (опитано 1004 особи), в Грузії – 76 % (опитано 839 осіб), Таджикистані – 64,8 % (опитано 998 осіб) [5, с. 5–9].

Ми ставили завдання також з'ясувати, на якому ступені загальноосвітньої школи учні починають користуватись послугами репетиторів, якими були термін, інтенсивність занять, вартість приватного додаткового навчання.

Відповіді на запитання «Коли Ви вперше звернулись за допомогою до приватних викладачів (репетиторів)?» розподілились наступним чином: у початковій школі (1–4 кл.) – 7,1 %; у базовій школі (5–9 кл.) – 23,7 %; у старшій середній школі (10–11 кл.) – 27,2 %. При цьому загальний термін користування послугами приватних викладачів (репетиторів) у 20,7 % опитаних складав декілька місяців, але менше року, у 12,4 % – 1 рік, у 15,4 % – 2 роки, у 5,9 % – 3 роки, у 3 % – більше 3-х років. Про інтенсивність занять з приватними

викладачами свідчать також дані про їх періодичність: 1 раз на тиждень користувались послугами репетиторів 11,2 % респондентів, 2 рази – 33, 1 %, 3 рази – 11,2 %. Тривалість одного уроку з приватним викладачем (репетитором) складала переважно одну астрономічну годину (32,5 %) і навіть більше години (19,5 %). Вартість одного заняття коливалась в діапазоні від 50 до 100 грн.

Можна констатувати, що переважна більшість учнів починають відчувати потребу в додаткових заняттях на другому й третьому ступенях загальноосвітньої школи, користуються послугами приватних викладачів (репетиторів) приблизно один рік, навчаючись два рази на тиждень. Цілком очевидно, що українські школярі користуються послугами репетиторів перед певними академічними підсумковими випробуваннями (екзаменами, тестуванням) і відчувають значне додаткове навантаження.

Другий блок запитань стосувався змісту, форм і методів приватної додаткової освіти, зв'язку навчальних занять репетиторів з шкільною програмою навчання. В ході опитування ми встановили, з яких саме предметів учням були необхідні заняття з приватними викладачами. Своєрідний «рейтинг популярності» навчальних дисциплін у системі приватної додаткової освіти має такий вигляд: математика – 24,5 %, іноземна мова – 23 %, українська мова та література – 19,4 %, історія – 12,2 %, біологія – 11,7 %, хімія – 5,6 %, географія – 2 %, фізика – 1,5 %.

Не важко помітити, що при виборі предметів для додаткового навчання враховувалась не лише їх складність та низький рівень викладання в школі, а й необхідність отримати сертифікат з навчальної дисципліни при вступі до вищого навчального закладу. Зауважимо, що тенденція до вибору навчальних предметів у приватній додатковій освіті, які будуть сприяти переходу з одного ступеня освіти до іншого спостерігається і в зарубіжних країнах [5, с.13].

Як ми й очікували, орієнтиром для визначення змісту занять з приватними викладачами (репетиторами) була шкільна програма з предмету. Про це повідомили майже 60 % респондентів. Разом з тим більше 20 % учнів

навчались за індивідуальною розширеною програмою, а у 20 % при складанні програми занять враховувався їх особистий інтерес до певних тем, проблем. Про те, що заняття з репетиторами «наче тінь» слідували за шкільним навчанням свідчать дані про місце роботи приватних викладачів (репетиторів), послугами яких користувались респонденти. 74,7 % з них працювали у державній школі, в якій навчались учасники опитування, 15,9 % – займались індивідуальною трудовою діяльністю, 7,1 % – були викладачами вищих навчальних закладів.

Найбільш поширеною формою організації приватного додаткового навчання було індивідуальне заняття віч-на-віч з викладачем. Про це повідомили 69 % респондентів, 17,9 % з них отримували додаткові освітні послуги в невеличких групах, 6 % – в режимі online. Online навчання є досить популярним і поширеним у сучасній додатковій приватній освіті, оскільки воно не має географічних меж і надає можливість спілкування репетиторам та учням, які знаходяться в різних містах і навіть країнах та континентах. Низький відсоток учасників опитування, які скористались додатковим приватним навчанням в режимі online, пояснюється, скоріше, низькою якістю мережі Інтернет у сільській місцевості.

Відповіді на другу групу запитань підтверджують «тіньовий» і компенсуючий по відношенню до шкільного навчання характер приватної додаткової освіти. Про це свідчить зміст навчальних занять з репетиторами, переважання серед репетиторів учителів загальноосвітніх шкіл. Більш індивідуалізованою й більш ефективною в порівнянні з шкільною є методика викладання в додатковій приватній освіті. Про це зокрема свідчить той факт, що більше половини опитаних повністю задоволені, чи скоріше задоволені послугами приватних викладачів.

Третій блок запитань стосувався мотивації учнів при отриманні додаткових освітніх послуг. Відповіді на запитання «Що спонукало Вас звернутись до приватних викладачів (репетиторів)?» розподілились так: низький рівень шкільної освіти та недостатня її ефективність – 12,2 %; бажання

більш якісно підготуватись до ЗНО – 46,6 %; низька успішність з навчального предмету протягом навчального року – 13 %; бажання поглиблено вивчити навчальний предмет – 21,4 %; ініціатива з боку родичів – 6,9 %. Ми також намагались з'ясувати, за яких умов респонденти відмовились би від послуг додаткової приватної освіти. Понад 40 % з них указали, що такою умовою є відміна ЗНО, а понад 30 % – підвищення рівня викладання в школі. Разом з тим 25,7 % опитаних вважають, що додаткова приватна освіта доповнює шкільне навчання, і вони б не відмовились від неї ні за яких умов.

Можна стверджувати, що основним мотивом при отриманні послуг додаткової приватної освіти стали низький рівень шкільної освіти та бажання більш якісно підготуватись до зовнішнього незалежного оцінювання, за результатами якого з'являється можливість вступити до вищого навчального закладу, і що державна загальноосвітня школа не може без сторонньої допомоги вирішити це завдання. Переважна більшість учнів усвідомлено, без зовнішнього тиску вирішують скористатись послугами приватних викладачів (лише понад 7 % респондентів указали, що до додаткових занять їх спонукала ініціатива з боку родичів).

Зауважимо, що незадоволеність учнів якістю загальної середньої освіти є головною причиною звернення до послуг додаткової приватної освіти і в інших пострадянських країнах. За результатами опитування 52,7 % першокурсників у Казахстані вважають, що до отримання додаткових уроків їх спонукав низький рівень шкільного навчання, в Грузії на цю причину вказали 48 %. У Вірменії лише 11,9 % випускників середньої школи відповіли, що шкільних занять цілком достатньо для вступу у вищі навчальні заклади [5, с. 27–28].

Одним із найбільш важливих соціальних наслідків поширення тіньової освіти є підсилення нерівності освітніх можливостей. У ході опитування ми запропонували респондентам назвати причини, які зумовили відмову від користування послугами приватних викладачів. 38,2 % з них вказали, що такою причиною є висока ціна на послуги додаткової приватно освіти. Це означає, що учні, батьки яких спроможні оплатити роботу репетиторів, зможуть більш

успішно скласти ЗНО і мають конкурентні переваги при вступі до вищих навчальних закладів.

Готовність батьків витратити власні кошти на додаткове навчання дітей дослідники розглядають як «альтернативні джерела фінансування освіти», як «громадську активність у вирішенні проблеми фінансування освітніх закладів» і ведуть мову про легалізацію цього фінансування шляхом створення благодійних фондів [9, с.280–281]. Однак питання про те, що випускники шкіл з сімей з різним соціальним і матеріальним статусом мають нерівні умови щодо здобуття вищої освіти відходять на другий план і предметно не обговорюються.

З цього приводу М. Брей зазначав, що додаткова приватна освіта посилює соціальну нерівність, і тому виникає необхідність державного нагляду над цим сектором для підсилення його позитивних можливостей та нівелювання негативного впливу. Уряди деяких країн ігнорують тіньову освіту, оскільки мають інші пріоритети, або ж не знають, як на неї продуктивно впливати. В країнах, де розроблені правила регулювання приватної додаткової освіти, часто відсутнє розуміння непередбачуваних наслідків такого регулювання. Дослідник дійшов висновку, що в усьому світі політику по відношенню до тіньової освіти необхідно розробляти або переглянути [6, с. 3].

Проведене опитування дозволяє зробити попередні висновки. Перш за все, слід визнати, що тіньова освіта, яка в Україні існує переважно в формі «репетиторства», набуває поширення і суттєво впливає на академічні досягнення учнів загальноосвітніх шкіл. При цьому освітні послуги, які надаються репетиторами, задовольняють більшість учнів (за результатами опитування) та їх батьків. Зростання популярності додаткової приватної освіти свідчить про те, що батьки готові вкладати гроші в освіту своїх дітей через цей сегмент вітчизняного освітнього простору.

Разом з тим не можна не визнавати, що тіньова освіта сприяє підсиленню соціальної нерівності та нерівності освітніх можливостей. Заможні сім'ї можуть оплатити більшу кількість приватних уроків, користуватись послугами найбільш кваліфікованих репетиторів. Як наслідок, діти із заможних сімей

будуть більш підготовленими й матимуть переваги при переході з одного ступеня навчання на інший.

На законодавчому рівні в Україні закріплено надання рівного доступу до освіти та рівних освітніх можливостей. Проте проблема практичного забезпечення рівності освітніх можливостей особливо на рівні вищої школи є надзвичайно актуальною. Одним із шляхів її вирішення повинен стати перехід від фактичного ігнорування тіньової освіти органами управління освітою, яке спостерігається на сучасному етапі, до ефективного, обґрунтованого регулювання системи додаткових освітніх послуг.

Література

1. **Всемирная** декларация о высшем образовании для XXI века: подходы и практические меры (Принята на Всемирной конференции ЮНЕСКО «Высшее образование в XXI веке: подходы и практические меры» (Париж, 5-9 октября 1998 г.) // Альма Матер (Вестник высшей школы). – 1999. – № 3. – С. 29–35.

2. **Education** in a Hidden Marketplace: Monitoring of Private Tutoring / Education Support Program (ESP) of the Open Society Institute. – Budapest : 2006. – 355 p.

3. **Загоруйко Л. О.** Стратегії забезпечення рівних освітніх можливостей молоді у скандинавських країнах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Л. О. Загоруйко. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2012. – 20 с.

4. **Локшина О.І.** Зміст шкільної освіти в країнах Європейського Союзу: теорія і практика (друга половина XX – початок XXI ст.) : монографія / О. І. Локшина. —К. : Богданова А.М., 2009. – 404 с.

5. **Bray M.** and LykinsCh. Shadow education: Private supplementary tutoring and its implications for policy makersin Asia. Mandaluyong City, Philippines: Asian Development Bank, 2012. – 114 p.

6. **Bray M.** and Kwo O. Regulating Private Tutoring for Public Good Policy Options for Supplementary Education in Asia. Comparative Education Research Centre The University of Hong Kong, 2014. – 105 p.

7. **Хмелевська О. М.** Репетиторство як складова тіньової освіти та можливості його оцінювання в Україні / О. М. Хмелевська // Демографія та соціальна економіка. – 2017. – № 1. – С. 37–53.

8. **Bray M.** Private supplementary tutoring: comparative perspectives on patterns and implications // Compare Vol. 36, No. 4, December 2006, pp. 515–530.

9. **Сас Н. М.** Альтернативні джерела фінансування освіти / Н. М. Сас // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 6. – С. 280–284. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vpm_2009_6_62.

Vakhovskyi L., Vocharova O.

Shadow Education in Ukraine and the Problem of Equal Educational Opportunities

The essence of shadow education is revealed in the article, its content, forms, methods as well as prevalence in Ukraine are examined and the consequences of the spread of private supplementary occupations, their influence on ensuring equality of educational opportunities are shown.

Shadow education is seen as paid educational services provided to students in addition to school subjects. It is emphasized that the "shadow education" metaphor is used to show that private additional education copies the basic school education, follows it as a shadow.

Based on a survey of 300 first-year students of the Lugansk Taras Shevchenko National University (Starobelsk), data on the prevalence of additional private education in Ukraine was received not in the national but in the regional dimension. This made it possible to get a more accurate idea of the external factors that contribute to its spread. The number of first-year students who used the services of private supplementary education was established, the specifics of the content, forms and methods of private supplementary education were clarified, as well as the motivation of students for obtaining additional educational services. The connection between tutoring sessions and the school curriculum is shown in the article.

It is proved that the shadow education, which in Ukraine exists primarily in the form of "tutoring", is steadily spreading, and significantly affects the academic achievements of students in state secondary schools and contributes to the increase in social inequality and the inequality of educational opportunities.

Key words: shadow education, tutoring, private additional education, equality of educational opportunities.

Відомості про авторів

Ваховський Леонід Цезаревич – доктор педагогічних наук, професор; завідувач кафедри соціальної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Коло наукових інтересів; філософія освіти, методологія історико-педагогічних досліджень, порівняльна і міжнародна освіта.

Бочарова Олена Анатоліївна – доктор педагогічних наук, доцент; професор факультету психології і гуманітарних наук Краківської Академія ім. Анджея Фрича Моджевського (Польща). Коло наукових інтересів: порівняльна педагогіка, навчання та виховання обдарованих учнів.

Стаття надійшла до редакції 26.02.2018 р.

Прийнято до друку 30.03.2018 р.